

GUNDULIĆEV »OSMAN » U TALIJANSKOM PRIJEVODU
MARKA ANTUNA VIDOVIĆA (DUBROVNIK, 1838)

Fedora Ferluga Petronio

Među važnije pisce na talijanskom jeziku u Dalmaciji koji su se četrdesetih i pedesetih godina prošloga stoljeća oduševljavali slavenskom idejom ubraja se i Marko Antun Vidović (1795-1868), rodom iz Šibenika, koji je uz suprugu Anu Vidović, rođenu Vusio, prvu »ilirsku« pjesnikinju u Dalmaciji, bio jedan od plodnijih autora svoga doba. Neki su ga kritičari smatrali najboljim dalmatinskim pjesnikom i nasljednikom Zadrana Nikole Jakšića (1762-1841), u ono vrijeme vrlo cijenjenoga prevoditelja, premda se poslije pokazalo da je njegova prevodilačka slava bila nezaslužena.

Vidovićev je opus raznolik, pisao je poeziju i prozu, autor je političkih spisa, a zajedno sa suprugom Anom sakupljao je narodne pjesme koje je u cijelosti prepustio Tommaseu kada je Nicolò pripremao knjigu *Pjesme puka dalmatinskog*. Poslije slučajnog susreta s Tommaseom na putovanju s Korčule u Dubrovnik 1839., supruzi Vidović ostali su u kontaktu s talijanskim pjesnikom, dopisivali su se i razmjenjivali pjesme s posvetom i posvećivali jedni drugima pjesme koje se danas čuvaju u Tommaseovoj rukopisnoj ostavštini u Nacionalnoj biblioteci u Firenci.¹

Na glas među svojim suvremenicima došao je nadasve zahvaljujući svojim prijevodima starih dubrovačkih pjesnika na talijanski. Njegov najopsežniji prevodilački rad je naime prepjev Gundulićeva *Osmana* na talijanski, objavljen u

Dubrovniku 1838. Osim Gundulića, preveo je nekoliko ljubavnih pjesama Ignjata Đurđevića pod naslovom *Raccolta di alcune amorose illiriche canzoni di Nicolò Ignazio Giorgi celebratissimo poeta ragusino in italiano tradotte da Marc' Antonio Widovich da Sebenico l'anno 1823*, (Mleci, 1827). Tiskao je i talijanski prijevod *Mandaljene pokornice* istog autora u Zadru 1829, i to s predgovorom u kojem »ilirski« naziva jedinim, prvim i pravim jezikom svoga zavičaja.

Prije nego se opširnije osvrnem na Vidovićev prijevod *Osmana*, željela bih spomenuti još neka važnija djela našeg autora, kao npr. povijesno-romantičku pripovijetku *Il notturno assalto dei sessanta contro tre* (Zadar, 1848), gdje se na pojedinim mjestima ističe politički liberalizam kao osjećaj bliskosti i razumijevanja različitih naroda pod istom krunom. Poslije 1848, za obnovljenog apsolutizma, zbog svojih liberalističkih težnji Vidović je uvršten na popis politički sumnjivih osoba. Deset godina poslije upleo se u antianeksionističku polemiku knjižicom *Alla dieta provinciale della Dalmazia. Memoriale - Spomenica zemaljskom saboru dalmatinskom* (Zadar, 1861), u kojoj tvrdi da njegova domovina nije ni talijanska ni hrvatska, već slavjanska. Spomenut ću kao kuriozitet još prigodni spjev *Lissa e l'I. R. Vice-Ammiraglio Tegethoff* (Zadar, 1867) napisan u povodu pomorske bitke kod otoka Visa 1866, u kojem nam prikazuje austrijsku pobjedu kao trijumf dalmatinskih, tj. hrvatskih mornara.

Vidović je do kraja života u svom književnom radu ostao vjeran talijanskom jeziku. Osim nekoliko pjesama na hrvatskom jeziku, sve ostale sastavio je na talijanskom. Više ili manje sve su prigodna karaktera, kao npr. zbirka *Sopra dodici avvenimenti della guerra* (Zadar, 1856), odraz živa zanimanja u Dalmaciji za teške borbe na Krimu.

Za kazalište je napisao četiri djela: dvije romantičke tragedije u stihu *Nepomuceno Orsino* (Zadar, 1858) i *Damiano di Ragusa* (Zadar, 1862) na preporodnu tematiku i dvije komedije kojima se radnja zbiva u Francuskoj: *Il re che non ha danari da pagar l'oste* i *Le sconsigliatezze in amore* (Zadar, 1858).

I na kraju da ne zaboravimo, Marko Antun Vidović autor je posebne knjižice *Critica alla famosa critica della Rivista veneta sul Poema Romolo, di Anna Vidović*, u kojoj brani suprugu od užasne recenzije koju je u časopisu »Rivista veneta« objavio anonimni kritičar. Radi se o rijetkom nesvakidašnjem oštrom nastupu u obranu vlastite supruge koji nam pokazuje akritičnost M. A. Vidovića glede stvarne nadarenosti vlastite supruge, te istovremeno svjedoči o ograničenosti njegova književnog obzora.²

Da je riječ o skromnu književniku, potvrđuje nam i Vidovićev prijevod na talijanski Gundulićeva *Osmana*. Na talijanskom postoje tri cjelovita prijevoda slavnog Gundulićeva spjeva. Najstariji je prozni prijevod iz pera Vicka Smeće (Vincenza Smeccchie) s kraja 18. st. Grof Vicko Smeća rodom iz Kotora (zapravo iz Perasta) bio je imenovan mletačkim konzulom u Trstu, ali njegov je mandat trajao samo jednu godinu, od 1782. do 1783. Novopečeni konzul, pustolov po naravi, opasno je utonuo u dugove, te je bio prisiljen dati pismenu ostavku i pobjeći u Crnu Goru odakle je otišao u Poljsku. Za svog boravka u Varšavi, upravo u vrijeme kada je bio živ interes za slavenske nacionalne teme u književnosti i junačku borbu protiv tuđina, zadobio je naklonost i samog poljskog kralja Stanislava II. (iz obitelji Poniatowski) prijevodom na talijanski Gundulićeva *Osmana*. Taj je prijevod do danas ostao neobjavljen. Jedan rukopis Smećina djela dospio je u ruke Ljudevita Gaja, možda za njegova boravka u Varšavi 1840. Iz Gajeve je knjižnice prešao u Sveučilišnu, gdje se i danas čuva pod signaturom R 3415. Taj je rukopis nastao prije nego što je *Osman* prvi put ugledao tisak u Dubrovniku 1826.³

Godinu dana poslije toga izdanja objavljen je u Dubrovniku kod istog knjižara Martecchinija talijanski prijevod *Osmana* s podnaslovom *Versione libera dell'Osmanide, poema illirico di Giovanni Fr-co Gondola, patrizio di Ragusa. Colla di lui vita dal Padre Francesco Maria Appendini delle Scuole Pie*. Ime se prevoditelja nigdje ne spominje u knjizi, ali se zna da je taj prijevod uradio Zdranin Nikola Jakšić (Giachich), i to, čini se, na Appendinijev nagovor.

Kako proizlazi iz samoga podnaslova, riječ je o prijevodu koji se dosta slobodno odnosi spram izvorniku, počevši od metričke sheme, tj. nerimovanog jedanaesterca koji ne odgovara duhu rimovanog osmerca. Po mišljenju većine kritičara, Jakšić je posegnuo za predromantičarskom prevoditeljskom poetikom, koja je bila tipična za prevoditelje na prijelazu iz prosvjetiteljstva u romantizam, kao što su Monti i Pindemonte i njihovi poznati prijevodi.⁴

Po mom sudu Jakšić je pustio previše maha svom i onako preslobodnom prepjevu. Njegov odnos prema autoru i djelu koje prevodi proizlazi iz predgovora koji slijedi Appendinijev uvod. Iako taj predgovor Jakšić ne potpisuje, kao uostalom ni prijevod, jasno se vidi Jakšićev stav prema Gunduliću. »Originalnost« Jakšićeve prevodilačke slobode postaje nam jasnijom kada pročitate njegovu ocjenu spjeva koju ovdje citiram prema Nižićevom prijevodu:

»Nije ovaj spjev složen prema pravilima epopeje jer joj ne odgovaraju potpuno ni glavni junak ni osnovica, već je spjev drugoga reda koji ima izvjestan originalni karakter jedinstvene rasute ljepote uz malo nedostataka i po koji slabo dotjerani *conchetto*.

Pored toga, držim da je lirski metar koji je koristio autor, katrene sastavljene rimovanim osmercem, uzrokovao da najzanimljivijim mislima nedostaje odgovarajući razvoj; ima puno beskorisnih sporednosti koje smanjuju žar akcije, a i stil ne zadržava uvijek dostojanstvo primjereno spomenutom herojskom spjevu.

Da bismo pokazali ljepote spjeva na talijanskom jeziku, smanjili smo mu, koliko je bilo moguće, naznačene nedostatke. Da bismo izbjegli neke nepotrebne sporednosti i zamijenili ih drugim elementima u cilju najljepšeg predstavljanja spjeva, držali smo prikladnim slobodan prijevod pretpostaviti doslovnom.«⁵

Iz ovog kratkog predgovora izlazi na svjetlo ne samo Jakšićeva samouvjerenost i drskost nego i njegovo potpuno nerazumijevanje Gundulićeva djela i stila. Svježi i lagani Gundulićev osmerac ne može se samovoljno zamijeniti jedanaestercom koji, premda je tipičan za epsko pjesništvo, ne može dočarati svježinu Gundulićeva metra. U traduktološkoj praksi može se prihvatiti i slobodni prepjev ako prevoditelj ostane vjeran duhu izvornika.

Međutim, Jakšićev prepjev je, najblaže rečeno, maštovit. Kao primjer možemo navesti da Jakšić prvih pet katrena prvog pjevanja sažima u četiri stiha.

Ako Montiju osporavamo vjernost prijevoda Homerove Ilijade spram izvorniku, onda možemo zaključiti da je Jakšić otišao puno dalje u svojoj slobodi te se drznuo izbaciti čitave dijelove Gundulićeva izvornika te ih sažeti ili parafrazirati.

Monti u svom prijevodu Ilijade ne uzima sebi toliko slobode kao što se misli, on se vjerno drži Cesarottijeva doslovnog proznog prijevoda a kada se i ponekad udaljava od izvornika, slijedi najpoznatije prijevode svog vremena, i to najčešće Kunićev latinski prijevod.⁶

Jedanaest godina poslije Jakšićeva slobodnog prepjeva, tj. g. 1838., izišao je opet u Dubrovniku kod Martecchinija novi talijanski prepjev *Osmana* što ga je napisao Marko Antun Vidović. Prijevod, posvećen Antunu Giuriceu, prvomu biskupu tadašnje nadbiskupije dubrovačke, sastavljen je u oktavama, a za XIV. i XV. pjevanje Vidović se poslužio (isto kao i Jakšić) Sorkočevićevom dopunom. Svakom pjevanju prethodi opsežniji sadržaj na talijanskom, a na kraju prijevoda

dodao je bilješke i *Errata corrige*. Cijeli prijevod ima 10.872 jedanaesterca, dok Jakšićev prepjev sadrži samo 3494 jedanaesterca a Gundulićev original 10.070 osmeraca. Već iz samih numeričkih usporedbi možemo zamijetiti da je Vidovićev prijevod puno vjerniji izvorniku nego Jakšićev.

U zanimljivom predgovoru Vidović polemizira s Appendinijem, koji je smatrao Gundulićeva *Osmana* velikom lirskom odom, i s Lampredijem, koji je tvrdio da je *Osman* romantička poema. Vidović dokazuje po Aristotelu i Voltaireu (suprotno od Jakšića) da Gundulićev spjev odgovara uvjetima pet glavnih epskih načela.

Njegov je prepjev svakako bolji od Jakšićeva, vjerniji originalu, ali ni Vidoviću ne uspijeva vinuti se na Gundulićeve pjesničke visine pa se tako i korektno prevedeni dijelovi doimaju kruto i hladno. Za bolje razumijevanje usporedit ćemo početne stihove Gundulićeva *Osmana*, prvih sedam katrena, s Jakšićevim i Vidovićevim prepjevom:

*Ah, čijem si se zahvalila,
tašta ljudska oholasti?
Sve što više stereš krila,
sve ćeš paka niže pasti!
Vjekovite i bez svrhe
nije pod suncem krepke stvari,
a u visocijeh gora vrhe
najprije ognjen trijes udari.
Bez pomoći višnje s nebi
svijeta je stavnos svijem bjeguća:
satiru se sama u sebi
silna carstva i moguća.
Kolo od sreće uokoli
vrteći se ne pristaje:
tko bi gori, eto je doli,
a tko doli, gori ostaje.
Sad vrh sablje kruna visi,
sad vrh krune sablja pada,
sad na carstvo rob se uzvisi,
a tko car bi, rob je sada.*

*Proz nesreće sreća iznosi,
iz krvi se kruna crpe,
a oni kijeh se boje mnozi,
strah od mnozijeh i oni trpe.
Od izdajstva i od zasjeda
ograđena je glava u cara,
a u čas se zgoda ugleda
od ke ne bi pametara.*

(Osman I, 1-28)⁷

A Jakšićev prepjev glasi:

*Oh folle umano orgoglio a che ti estolli,
Ove ogni opra dell'uom passa, e non dura;
e la fortuna col perenne moto
della volubil ruota abbassa, e innalza;
Proteo che sempre cangia, e mai si arresta!
Apri la guerra della gloria il tempio,
e madri, e spose in tristo lutto avvolge;
In cipressi trasforma i verdi allori,
Ed a piè de' trofei apre le tombe.
Della tristezza e dell'oblio nell'ombra
L'astro della speranza, e della gioja
Tramonta; il tempo colla ferrea mano
I prestigi dell'uom cangia in rovina;
E la sola virtù resta immortale.*

(Osmanide I, 1-14)⁸

A Vidovićev prepjev glasi:

*Ah! Di che cosa mai tanto in te stesso
Orgoglio uman ti vanti, e che pretendi,
Se quando alto volar t'è pur concesso.
Con più bassa caduta ognor discendi?
Nullo evento mortal non è connesso
A eternitade, e finalmente apprendi,*

*Che quanto sorge più sublime un monte
 Più dei fulmin soggiace all'ire, all'onte.
 Senza l'aiuto di Colui, che impera
 Eterno in ciel Signor di tutti noi
 Ogni dolcezza è al mondo passeggera,
 L'ordine è questo dai voleri suoi;
 E quanto è più distesa e lusinghiera
 La possanza di un soglio, dirlo puoi
 Più vicino a crollar: chè imperio forte
 Troppo à in sè stesso da sua forza morte.
 Della Fortuna la volubil ruota
 Instabilmente gira e tragge noi;
 Chi soprastar agli altri ora si nota,
 Soggetto loro cade a un tratto poi;
 Or sulla spada la corona è immota,
 Or quella tronca a questa i giri suoi,
 Ora suddito ardito in trono passa,
 Ed ei, ch'era re pria schiavo si abbassa.
 Per la via d'infortuni ancor talora
 Fausta sorte ne salva; or dall'altrui
 Sangue si cava una corona fuora,
 Or chi è tenuto teme i servi suoi;
 Or questo rege, or quello ad or ad ora
 Circondan tradimenti iniqui e bui,
 Ed emergono eventi in un istante
 Non aspettati e sconosciuti avante.
 (Osmanide I, 1-32)⁹*

Vidovićev prijevod unatoč svim nedostacima vrijedan je kao svjedočanstvo svoga vremena, preporodnog zanosa i ljubavi spram Gunduliću, koji je bio modelom i paradigmom ilirskog razdoblja. S kulturološkog stajališta hvalevrijedan je i Vidovićev trud da približi talijanskoj publici tog velikana hrvatske književnosti.

Gundulićev je *Osman* s traduktološkoga gledišta vrlo zahtjevan tekst, kao i čitav Gundulić uopće. Idealan prijevod bi trebao biti što vjerniji hrvatskom

izvorniku i s metričkog i s leksičkog aspekta a istovremeno približiti čitaocu svježinu i rafiniranost pjesnikova stila. Na talijanskom je to vrlo teško postići upotrebom osmerca koji je rijedak i neuobičajen metar u talijanskoj književnoj tradiciji. Njime su se služili u 13. stoljeću Jacopone da Todi u svojim laudama te u 15. stoljeću Lorenzo il Magnifico u svojim kanconama kao npr. u slavnoj *Canzone da Bacco*.

Zahtjevan tekst, barokni izraz, rijetka metrička shema čine prijevod na talijanski vrlo teškim. Hvalevrijedan i nadasve hrabar je pokušaj Grytzka Mascionija i Ive Grgić (imala sam prilike vidjeti u rukopisu njihov prijevod prvog pjevanja) da u talijanskom prijevodu koji bi sjedinio stroge suvremene traduktološke zahtjeve ostvari ljepotu i složenost Gundulićeva remek-djela.

BILJEŠKE

¹ Glede Vidovićeva opusa i života usp. M. ZORIĆ, *Književni dodiri hrvatsko-talijanski*, Književni krug, Split, 1992, str. 413-419 i 497-507.

² Usp. F. FERLUGA - PETRONIO, *Pjesnikinja Ana Vidović (1799-1879)*, Dani Hvarskog kazališta XXIV (Hrvatska književnost u doba preporoda), Književni krug, Split 1998, str. 359-361.

³ Glede Vicka Smeće i njegova prijevoda na talijanski Gundulićeva Osmana usp. M. ZORIĆ, *Još o Peraštaninu Vicku Smeći, Casanovinu prijatelju*, Hrvatsko-talijanski književni odnosi V, Zagreb, 1995, str. 67-70 i 100-104.

⁴ Usp. Ž. NIŽIĆ, *Nikola Jakšić, zadarski književnik, prevodilac i rodoljub (1762-1841)*, Zavod za povijesne znanosti istraživačkog centra JAZU u Zadru, Djela: knjiga 7, Zadar, 1984, str. 17-18.

⁵ Usp. Ž. NIŽIĆ, *op. cit.*, str. 19-20.

⁶ Usp. F. FERLUGA - PETRONIO, *Monti, Kunić i prijevod Homerove Ilijade*, »Anali zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku«, XXXIV, Dubrovnik, 1996, str. 91-101.

⁷ V. I. GUNDULIĆ, *Osman*, Priedili S. P. Novak i A. Pavešković, Zagreb, 1991, str. 17-18.

⁸ V. *Versione libera dell'Osmanide. Poema illirico di Giovanni Fr.-co Gondola, patrizio di Ragusa, Colla la di lui vita scritta dal Padre Francesco Maria Appendini delle Scuole Pie*, per Antonio Martecchini, Ragusa 1827, str. 9.

⁹ V. *L'Osmanide, poema epico di Gian-Francesco Gondola di Ragusa, dall'Illirico in Italiano tradotta per Marc-Antonio Vidovich da Sebenico*, Ragusa, coi tipi di Piet. Francesco Martecchini, 1838, str. 3-4.